

A Brčkoi Körzet: megoldás vagy zsákutca?

Reményi Péter–Végh Andor

Summary

One of the most tragic series of events of late 20th century took place in the recent past just south of our borders. Events almost forgotten in the „post II. World War” Europe came to life again (like civil war, ethnic cleansing, concentration camps). One of the most tragic site of the Yugoslav wars was the ethnically, culturally and religiously most mixed and complicated state, Bosnia-Herzegovina.

However in Bosnia-Herzegovina exists a special area (the Brčko District) where a serious peace process seemed to be started though not without problems. This process has several reasons, consequences, local and international relations from which in our recent work we would like to overview the establishing of the legal and political frameworks and try to prove the efficiency of the model by using statistical data.

1. Bevezetés

A 20. század végének egyik legszomorúbb eseménysorozata zajlott a közelmúltban déli szomszédaink területén. A második világháború utáni Európában szinte teljesen elfelejtett események keltek újra életre (polgárháború, etnikai tisztogatás, koncentrációs táborok). A több szakaszban lezajlott háború egyik legtragikusabb helyszíne az etnikailag, kulturálisan, vallásilag legkevertebb és legbonyolultabb struktúrákkal rendelkező Bosznia-Hercegovina volt.

Bosznia-Hercegovinában létezik azonban egy speciális terület (a Brčkoi Körzet), ahol úgy tűnik – ha nem is problémamentesen – elindult egy komolyabb megbékélési folyamat. Ennek számos oka, következménye, helyi és nemzetközi vonatkozása van, melyek közül jelen munkában elsősorban a jogi és politikai keretek megteremtését igyekszünk áttekinteni, valamint különböző statisztikai adatok segítségével (menekültek visszatérése, ingatlanok visszaszolgáltatása...) próbáljuk meg igazolni a modell működőképességét.

2. Brčko helye, helyzete, szerepe és jelentősége

2.1. Földrajzi helyzet

A brčkoi opstina¹ Bosznia-Hercegovina északkeleti részén helyezkedik el a Száva partján, az úgynevezett Posavinai-korridor központi településeként (1. térkép). Területét a Száva alföldje és a dél felé emelkedő lankás dombvidék foglalja el. Mezőgazdasági szempontból kedvező természeti adottságú területek ezek (a háború előtt fejlett is volt a környék agrárgazdasága, mind a termelés, mind a feldolgozás területén). stratégiai jelentőségét mégsem ez adja.

Keresztezi a kelet–nyugat irányú közút, mely a Boszniai Szerb Köztársaság (Republika Srpska, továbbiakban RS) keleti felét és Szerbiát összeköti a RS nyugati felével és Banja Lukával, mint a RS fővárosával. Észak–déli irányban is halad egy út-, illetve egy vasútvonal, mely a Tuzlai-medencét kapcsolja össze a Duna-medencével és azon keresztül Közép-Európával. A város területén egy közúti és egy vasúti híd is átszeli a Szávát, így a Belgrád–Zágráb autópálya és vasútvonal is csak pár kilométer távolságban van. Mindehhez kapcsolódik a szávai folyami kikötő, mely a legnagyobb és legforgalmasabb Bosznia-Hercegovinában, és közvetlen kapcsolatot jelent a dunai vízi úttal, a PEN VII.² korridorral.

2.2 Lakossága

A brčkoi opstina 487 km² területű, melyen a háború előtt 87 332 fő élt. Közülük 44% volt a bosnyákok aránya, 25,4% a horvátoké és 20,8% a szerbeké. Bosznia-Hercegovinára jellemzően magas volt az egyéb kategóriába tartozók aránya is (ők többnyire jugoszlávoknak vallották magukat), 9,8%. A város közigazgatási területe az opstina ötödét foglalta el a lakosságnak pedig közel felét tömörítette (41 000 fő), akik között a bosnyákok már abszolút többségbe kerültek (55%), a szerbek aránya alig érezhetően volt kisebb (19%), a horvátok aránya azonban mindössze harmada volt az opstinai arányuknak. Az egyéb kategória (gyakorlatilag a jugoszlávok) aránya, mint általában a nagyobb, ipari-kereskedelmi városokban, itt is magasabb volt mint a rurális területeken, majdnem a lakosság ötödét tette ki (19%). (INTERNATIONAL CRISIS GROUP [továbbiakban: ICG] 1997)

Meglepő képet kapunk az opstina háború előtti etnikai összetételéről, ha bizonyos metszetekben vizsgáljuk a terület lakosságát. A településeket (amelyekből 1991. január 1-én 59 volt az opstinában) a lakosság nagysága szerint vizsgálva, négy kategóriát állapíthatunk meg, amely csoportoknak etnikai jellegű vonzata is van (1. táblázat, 1. ábra). A legkisebb településekben, a kistalvák, tanyák szintjén világosan látható volt a szerb nemzeti-

¹ Az egykori jugoszláv közigazgatási rendszerben a települési és a megyei szint közötti közigazgatási egység. Hozzávetőlegesen az egykori magyarországi járásoknak felel meg.

² Pan European Network – Páneurópai közlekedési hálózat

ségű lakosok túlsúlya, amely teljesen eltűnik a középfalvak és nagyfalvak szintjén, itt egyértelműen a horvát nemzetiség dominált. A 2000 fő feletti településekben pedig a muzulmán-bosnyák lakosság volt a meghatározó elem. A jugoszláv nemzetiségű lakosok száma Brčko városa kivételével elenyészőnek volt tekinthető.

1. táblázat

A brčkoi opstina lélekszám-nagyság szerinti településcsoportjainak etnikai arányai 1991. január 1-én

	összlakosság (fő)	ebből (%)				
		muzulmán	szerb	horvát	jugoszláv	egyéb
Brčkoi opstina	87 627	44,07	20,69	25,39	6,54	3,31
Brčko (város)	41 406	55,53	19,93	6,99	12,59	4,96
2001–2886 fő lakosságú települések (4 db)	11 908	57,73	6,96	32,90	0,96	1,45
1001–2000 fő lakosságú települések (13 db)	15 638	37,12	7,11	52,22	1,38	2,01
501–1000 fő lakosságú települések (13 db)	10 262	21,88	21,94	53,18	0,93	2,07
1–500 fő lakosságú települések (28 db)	8 413	8,69	67,96	19,64	1,56	2,15

forrás: Federalni Statistički Zavod

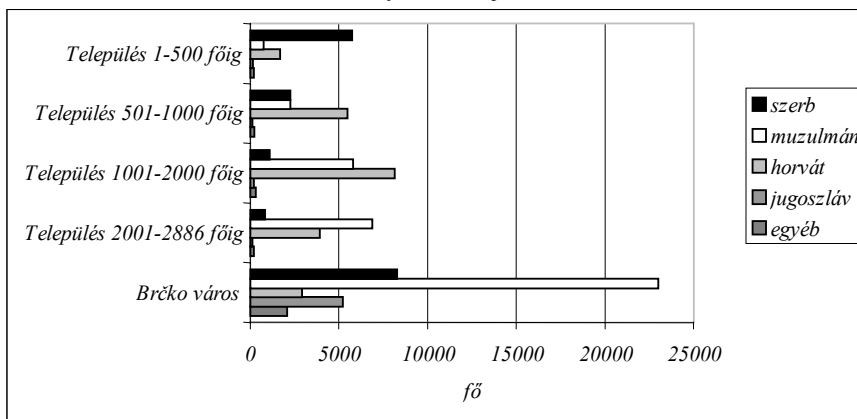
Mindezeket összevetve a háború előtti etnikai összetételről a következőket állapíthatjuk meg:

- a Bosznia-Hercegovina egészére jellemző etnikai arány nem tükröződött a brčkoi opstinában, ugyanis itt a szerbek aránya a köztársaságinál jóval alacsonyabb volt (több mint 10%-kal), míg a muzulmánok-bosnyákok aránya szinte megegyezett, a horvátoké pedig csaknem 50%-al volt több mint Bosznia-Hercegovina egészében,
- a jugoszlávok aránya majdnem 20%-kal volt magasabb a köztársaság egészéhez viszonyítva, azonban a jugoszláv öntudatú személyek több mint 90%-a Brčko városában lakott,
- az egyéb nemzethez tartozók aránya is 40%-kal magasabb volt a köztársaság egészéhez viszonyítva.

Területi elhelyezkedésüket tekintve a három nemzet homogénen csak a településeken belül helyezkedett el. A településstruktúrára a nemzetiségileg tömbös elhelyezkedés csak az opstina keleti, északkeleti részére volt jellemző, ahol szerb települések domináltak. Az opstina középső része volt a leginkább kevert (Brčko–Tuzla vasút mentén), az északi–északnyugati területeken zömmel horvát települések voltak találhatóak, amíg délen zömmel muzulmán települések feküdtek néhány horváttal keveredve (2. térkép).

1. ábra

A brčkoi opština lélekszám-nagyság szerinti településcsoportjainak etnikai arányai 1991. január 1-én

(forrás: Federalni Statistički Zavod)

2.3. Jelentősége

Brčko városa Jugoszlávia felbomlása kapcsán került a figyelem középpontjába. Először, mint a boszniai szerbek által ellenőrzött két nagyobb területesség (boszniai Krajinák és azon keresztül a horvát Krajinák valamint Kelet-Bosznia illetve Szerbia) közti kapcsolattartás neuralgikus pontja, majd a Daytoni Békeszerződés kapcsán, mint az egyetlen területi kérdés melyben a felek nem jutottak dűlőre, végül az éppen a daytoni rendezés hiányossága miatt kialakításra kerülő Brčkoi Körzet (Brčko District) létrejötté kapcsán. Emellett az amerikai katonai elemzők szerint egy esetleges Dayton utáni boszniai konfliktus kirobbanási pontjaként is ez a város tűnt a legvalószínűbbnek.

Ez a rendkívül kedvező közlekedési helyzet, valamint az a tény, hogy a legegyszerűbb kelet–nyugat irányú közlekedés Bosznia-Hercegovinában a Száva mentén lehetséges, igazolja a település stratégiai fontosságát, a kevert etnikai összetétellel kiegészítve pedig magyarázatot ad a háború alatti heves harcokra melyek az opština területén zajlottak.

A Brčkoi Körzet létrejötté után szintén többször került különböző körök érdeklődésének középpontjába. Államjogi helyzete eleve kiemeli a többi opština közül, speciális jogokkal ruházta fel, melyeket a különböző érdekelt ségű felek természetesen különbözőképpen értékelnek. Ezek az értékelések a teljes elfogadástól és azonosulástól a teljes elutasításig terjednek. Társadalmi-gazdasági fejlődése is a többi település fölé emeli, itt a legmagasabbak az átlagfizetések, legdinamikusabb az ipar és a kereskedelem fejlődése és úgy tűnik legkiegyensúlyozottabb a költségvetési politika. Kiemelt figyelemre tarthat számot azért is, mert a helyi vezetők és az amerikai megbízott (Supervisor) következetesen multietnikus és multikulturális Brčkot kívánják megvalósítani, mely tükröződik nemcsak a jogalkotásban, de a mindennapi gyakorlati életben is. Ennek egyik fontos

megnyilvánulása az elűzött lakosság visszatelepülésének támogatása és szorgalmazása, egy működőképes multikulturális körzet megvalósítása, mely deklaráltan példaként szolgálhat Bosznia-Hercegovina egésze számára is.

Arra a kérdésre válaszolni, hogy miért e kitüntetett figyelem meglehetősen összetett feladat. Az alábbi hatótényezők szerepe azonban fontosnak tűnik: a háború előtti kevert etnikai összetétel, a mindkét fél számára stratégiai fontosságú közlekedési helyzet, a terület szimbolikus jelentősége. Sokan kiemelik az amerikai jelenlétet (Bosznia-Hercegovina északkeleti részének katonai stabilizálása az amerikai IFOR/SFOR egységekre jutott), mint a különleges körzet kialakításának egyik tényezőjét (a francia zónában lévő és nem kevésbé kevert etnikumú, nem kevésbé szimbolikus és nem kevésbé stratégiai szerepű Mostarban, bár speciális körzet kialakítása sokáig napirenden volt, a gyakorlatban szinte semmi nem történt)

3. A háborús események

Közvetlenül a bosznia-hercegovinai háború kirobbanásának elején a JNA³ és a boszniai szerb csapatok elfoglalták Brčko városát. Erre hatnapi ostrom után 1992. május 7-én került sor, minek következtében a korábbi opstina mintegy harmada került a szerbek és a jugoszláv hadsereg kezére. Ez tulajdonképpen magát a várost jelentette, valamint egy kelet–nyugati irányban a főútvonal mentén elnyúló, mindössze 5 km széles földszalagot. A horvát–bosnyák csapatok ellenőrzése alatt maradtak a rurális területek az opstina déli részén, ahol a szerb lakosság jelenléte amúgy is csekély volt, azonban a vasút mentén voltak szerb többségű települések is (ICG 1997). A döntően szerb többségű északi–északkeleti rész képezte a Brčko korridor keleti részét, az északnyugati pedig a zömmel horvátok által lakott opstinarész.

A város elfoglalásának dátumából is látszik annak stratégiai fontossága, hiszen az közvetlenül a háborús cselekmények elején végbement, még mielőtt a nemzetközi nyomásnak engedve Jugoszlávia formálisan kivonta volna egységeit Boszniából (május 10.), mielőtt az UNPROFOR boszniai mandátuma kezdődött volna (június 8.), mielőtt Bosznia-Hercegovina elnöksége egyáltalán hivatalosan fegyverkezni kezdett volna és a háborús állapotokat kihirdethette volna (június 20.) (JUHÁSZ et al. 2003). A terület elfoglalását követően a szerbek által megszállt területekről tömegesen kényszerültek távozásra a bosnyákok és horvátok alapvetően megváltoztatva ezzel Brčko városának etnikai arculatát (a város nem szerb lakóinak az aránya 62% volt, tehát 35 889 a potenciális menekültek legszűkebb száma, csak magából a városból). A távozók egy része más opstinákba menekült, jelentős részük azonban az opstina horvát–bosnyák ellenőrzésű területeire költözött. Az elmenekültek helyére nagy számban érkeztek

³ Jugoszláv Néphadsereg

máshonnan elűzött szerbek (jelentős a Szarajevóból érkezettek száma), így az etnikai viszonyok csak tovább bonyolódtak, megoldásuk, az eredeti lakosok visszatelepítése még nehezebbé vált.

4. A daytoni rendezés Bosznia-Hercegovinában és a brčkoi kérdés

Az egyesült államokbeli Daytonban megkötött békeszerződés (melyet ünnepélyesen Párizsban írtak alá 1995. december 14-én) rendkívül összetett államszerkezetet hozott létre Bosznia-Hercegovinában. Ez a bonyolult rendszer tükrözi a különböző etnikumok egymástól eltérő érdekeit éppúgy, mint az adott pillanatban fennálló erőviszonyokat. A korábban jobb tárgyalási pozícióban lévő Milošević, most a hazáját sújtó szankciók miatt kénytelen volt több helyen is engedményt tenni a tárgyalások folyamán (JUHÁSZ et al. 2003).

Az engedmények azonban két dologra nem terjedtek ki. Milošević nem engedett az előzetesen meghatározott 51–49%-os területi felosztásból, illetve hallani sem akart a bosnyákok által igényelt Posavinai-korridor (és benne Brčko) átadásáról. Annak megszerzése, illetve a későbbiekben megtartása a szerb erőknek a háború során mindvégig stratégiai célja maradt, melynek okairól a fentiekben már szoltunk. Ez az álláspont természetesen a béketárgyalások során sem változott, a boszniai szerbek, illetve a boszniai szerb állam/autonómia léte és működése szempontjából Brčkot és térségét a szerb politika feladhatatlannak tartotta. Ez tükröződött abban is, hogy a daytoni tárgyalásokon a területi kérdések közül ez volt az egyetlen melyben nem jutottak az érintett felek konszenzusra. Ennek egyenes következménye lett, hogy a város hovatartozását nem döntötték el 1995-ben, hanem Milošević javaslatára egy későbbi időpontot jelöltek ki, hogy a város helyzetét rendezzék. Mindhárom fél számos védhető és kevésbé védhető indokot tudott felsorakoztatni saját érvelése mellett, így már a kezdetek kezdetén látható volt, hogy a döntés nem lesz egyszerű később sem.

A Daytoni Békeszerződés második függeléke mondja ki, hogy Brčko helyzetét egy éven belül választott döntőbíróság közreműködésével kell rendezni, melynek tagjai közül a Bosnyák–Horvát Föderáció (Federacija Bosne i Hercegovine, továbbiakban FBiH) és a RS is egyet-egyét jelölhet, a harmadikat pedig, aki az elnöki teendőket látja majd el, a két jelölt választja ki (THE GENERAL FRAMEWORK AGREEMENT... 1995). Erre a poszttra a hágai Nemzetközi Bíróssággal egyetértésben Roberts Owen-t jelölték ki elnökül (ICG 2003).

A szerbek célja a brčkoi korridor kiszélesítése volt, a bosnyákok a várost követelték, míg a horvátok (mint legkisebb fél) ENSZ igazgatás bevezetését tartották volna szükségesnek. Céljai elérése érdekében mindenki minden létező fegyvert bevetett, a RS vezetői a háború kiújulásával is fenyegettek, amennyiben a RS területi integritása csorbát szenvedett volna. Rövid idő alatt nyilvánvalóvá vált azonban, hogy elsősorban a szerb obst-

rukciós politika miatt a békeszerződésben megállapított határidő (egy évre a szerződés életbe lépésétől, azaz 1996. december 14.) nem tartható.

1997 elején a római döntés értelmében létrehozták a brčkoi megbízotti hivatalt, ahova a boszniai főmegbízott nevez ki egy helyettest, hogy felügyelje a békeszerződés betartását, koordinálja a helyi és nemzetközi szervezetek működését, biztosítsa a személyek szabad mozgását, a demokratikus értékek alkalmazását, valamint elősegítse a menekültek és elűzöttek visszatérését. Erre a posztra 1997. március 7-én Bécsben Robert W. Farrandot nevezték ki, két európai helyettessel és számos hivatalnokkal egyetemben, hogy kialakíthassa hivatalát. Szintén Bécsben állapodtak meg arról, hogy mielőbbi helyhatósági választások szükségesek, hogy ezáltal felállhasson egy többnemzetiségű köztisztviselői testület. A RS területén megtartott választásokkal egy időben (1997. szeptember 13–14.) került sor a brčkoi opstina szerbek által ellenőrzött területén is a választásokra, melyeket számos szabálytalanság, incidens és csalás jellemezett, elsősorban a szerbek részéről. Farrand ennek ellenére nem semmisítette meg a szerbek győzelmével járó választás eredményeit, de jogköreiből adódóan egy többnemzetiségű tisztviselő testület felállítását rendelte el, melynek csak részben képezte alapját a választási eredmény. Másik kiindulási pont a választói névjegyzék volt, mely alapján meg lehetett becsülni az egyes nemzetiségek arányát. Természetesen ez a megoldás nem volt a szerbek ínyére, de el kellett fogadniuk, hiszen elutasításával a további tárgyalási pozícióikat rontották volna. A megbízotti döntések nyomán 1997 végére Brčkóban egy többnemzetiségű törvényhozó és végrehajtó testület állt föl, valamint a rendőrség is folyamatosan alakult át ebbe az irányba. (ICG 2003)

A római döntést kiegészítő határozatot hoztak a tárgyaló felek 1998. március 15-én bécsi tanácskozásaik után, de ebben sem sikerült a terület végső státuszát meghatározni. A FBiH továbbra is a teljes opstinát akarta (hivatkozva most már nem csak a stratégiai igényekre, hanem arra is, hogy a szerb fél folyamatosan megsérti a Daytoni Békeszerződést és akadályozza a római döntés végrehajtását), a RS viszont felhagyott a korridor kiszélesítésének igényével, területi integritásáról azonban nem volt hajlandó lemondani. A dokumentumban a nemzetközi közösség tárgyalói leszögezték, hogy 1999-re így vagy úgy (nemzetközi ellenőrzés alatt vagy valamelyik entitáshoz csatolva), de egységesítik az opstinát és megszüntetik az azt kettészelő entitásközi határt. Emellett a brčkoi megbízott jogköreit kiszélesítették, mely szinte megegyezett a boszniai főmegbízotti jogkörökkel. (ICG 2003)

1999. március 5-én Roberts Owen bejelentette, hogy a korábbi brčkoi opstinából független, demilitarizált körzetet hoznak létre, mely szuverenitását az államból eredezteti, de egyszerre tartozik a RS-hoz és a FBiH-hoz is, mint egy kondomínium. Természetesen ez a megoldás elsősorban a szerbeket sújtotta, ők többet veszítettek, mint nyertek, de a nemzetközi folyamatok máshová terelték a közfigyelmet. Ekkorra már a koszovói krízis előrehaladott állapotba jutott, március 24-én meg is indultak a szövetséges csapatok légitámadásai. Ebben a politikai helyzetben csak kevesen figyeltek oda mi történik Brčkóban. (ICG 1999b)

5. A körzet létrehozása

2000. március 8-án (egy évvel az utolsó döntés után) Robert W. Farrand Brčko nemzetközi megbízottja bejelentette a körzet megalakítását és kihirdette annak alkotmányát. Az 1999 és 2000 márciusa között eltelt egy évben rohamléptekkel próbálták a joganyagot harmonizálni, a többnemzetiségű közigazgatást felállítani és működőképesé tenni. A megbízott kinevezett egy ideiglenes kormányt és egy 29 tagú ideiglenes gyűlést is, akik azonban mind a mai napig hivatalban vannak. A cikk megírása után került sor a bosznia-hercegovinai helyhatósági választásokra (2004. 10. 02.), melyről azonban hivatalos adatok még nem láttak napvilágot.

A legfontosabb kérdéseket a brčkoi alkotmányban rögzítették, így a területet, szimbólumokat, állampolgárságot, a körzet és az állam, valamint az entitások viszonyát, a hatalmi ágak egymáshoz való viszonyát stb. A körzet az 1991-es határok között jött létre, székhelye Brčko, saját zászlója, címere nincs. A körzet egésze demilitarizált, az entitások fegyveres erőinek átvonulását a bosznia-hercegovinai törvények szabályozzák, a brčkoi lakosoknak azonban nem tehető kötelezővé a katonai szolgálat. Az alkotmány alapján számos jogkör, illetve tevékenység került a körzet hatáskörébe (itt csak a legfontosabbakat emeljük ki), ezeken a területeken szinte teljes körű autonómiával rendelkezik: a körzet gazdasága, pénzügyei, vámügyintézés, közszolgáltatások/infrastruktúra, köztulajdon, kultúra, oktatás, egészségügy, környezet(védelem), szociális feladatok, bírói és jogi feladatok, rendőri feladatok, lakásügy, településfejlesztés. (STATUTE OF THE...2000)

Az állampolgárság kérdésében a törvényalkotók igen liberálisak voltak, hiszen nem csak a háború előtti lakosság igényelhetette azt, hanem mindenki brčkoi állampolgár lehetett akinek állandó lakhelye Brčkóban van, vagy 1991 előtt ott volt és azóta nem létesített máshol, vagy aki 1991 után lett brčkoi lakos de azóta hivatalosan is menekültté vált.

A körzet hatalmi rendszerét szintén az alkotmány szabályozza. Ez alapján a törvényhozó testület a Körzeti Gyűlés, a végrehajtó a Körzeti Kormány, míg az igazságszolgáltatás a Körzeti Bíróság joga. A rend fenntartásáért és szinte az összes belügyi feladatért a Körzeti Rendőrség felel, a város polgármestere pedig a kormányfői funkciókat látja el.

Bár nemzetiségi szempontból az alkotmány kevés konkrét regulációt tartalmaz, számos helyen találkozhatunk egy-egy fél mondattal, melyek a nemzetiségi egyensúly fenntartására irányulnak. Ilyen a közalkalmazottakról szóló 21. cikkely, mely kimondja, hogy a hivatalt szakmai alapon nyílt pályázat után kell odaítélni, de úgy, hogy a lakosság nemzetiségi összetételét tükrözze a közalkalmazottak összetétele. Ehhez hasonló a 48. cikkely, mely a kormány osztályairól (tkp. minisztériumairól) szól, és szintén a lakosságot tükröző megoszlást ír elő. A Körzeti Gyűléssel kapcsolatban azonban szabad kezet ad a megbízottnak, hogy olyan választási rendszert alkalmazzon amelyet jónak lát. (STATUTE OF THE...2000)

Bár a rendszer nem tökéletes és számos kritika érte egyes intézkedéseit (például a választások hiányát és az ideiglenes kormány továbbélését, ma-

gát a nemzetközi megbízotti rendszert, egyáltalán a körzet létrehozásának szükségességét) néhány dolog azonban kétségtelen. Itt a legstabilabb a pénzügyi politika az országban, úgy tűnik, hogy a mindennapi életben csakúgy mint a politikában konszenzus teremődik a három fél között, ami magában foglalja az együttélés elfogadását is, fejlődik a gazdaság és a kereskedelem, visszatérnek az elűzöttek, újjáépülnek a lerombolt házak. Mindezen folyamatok egyik általunk legjobbnak tartott indikátora az elűzött és elmenekült lakosság visszatérése. Azért tartjuk ezt a mutatót fontosnak, hiszen visszatérni csak egy viszonylagos biztonságba lehet, amely biztonság elsősorban jogbiztonságot, személyes fizikai biztonságot, anyagi/megélhetési biztonságot jelent. Úgy gondoljuk, hogy a visszatelepülések mind azt igazolják, hogy a körzetben pozitív politikai, gazdasági, kulturális és ami legfontosabb: megbékélési folyamatok indultak el.

6. Visszatelepülések

Sajnos meglehetősen nehéz hű képet nyújtani mind Bosznia-Hercegovina, mind a Brčkoi Körzet etnikai viszonyairól. Ennek legmarkánsabb oka a népszámlálás hiánya egészen 1991 óta. A feldolgozott adatokban az UNHCR statisztikai adataira, az entitásbeli, valamint a közös köztársasági statisztikai hivatalok adataira és becsléseire támaszkodhatunk. Brčko esetében külön probléma, hogy az entitásbeli statisztikai hivatalok nem kompetensek az opstina területén, a Körzetnek pedig nincs külön statisztikai hivatala.

A Daytoni Béke megkötése után közvetlenül megindult a menekültek visszatelepítési folyamata, azonban egészen 2000-ig ez a folyamat alapvetően többségi visszatérések időszaka, azaz a bosnyákok és a horvátok a FBiH, a szerbek pedig a RS területére tértek vissza.

A menekült illetve a költözésre kényszerült személy fogalmakat a jelen kötetben megtalálható *Bosznia-Hercegovina népességének kérdései 1945-től napjainkig* című cikkben meghatározott értelemben használjuk itt is.

2000-ig a megosztott brčkoi opstinára sajnos nem állnak rendelkezésre menekült, és költözésre kényszerülő személyekről szóló visszatérési, adatok, de nagy valószínűséggel a már említett többségi visszatelepülések voltak jellemzőek mindkét részre. A 2000. év után azonban az addigi kommunikációmentességet és visszatelepítési nehézséget felváltotta a „visszatelepülés erősebb hulláma”, amely a következő két évben is jelentős méreteket öltött majd napjainkig visszaeső tendenciát mutatott. A Brčkoi Körzet megalakulásával, amely pontosan a visszatelepülés fellendülésével esett egybe, egy megosztott térség többségi visszatelepülései válhattak, és váltak kisebbségivé, avagy többségivé, függően attól határnak tekintjük-e az opstinát megosztó korábbi határvonalat illetve a multiethnikus modellben nemzetnek vagy kisebbségnek tekintjük a Bosznia-Hercegovina három államalkotó nemzetei közül a legkisebb számút a Brčkoi Körzetben. Véleményünk szerint a 2000 utáni, ekkor már statisztikailag is követhető tele-

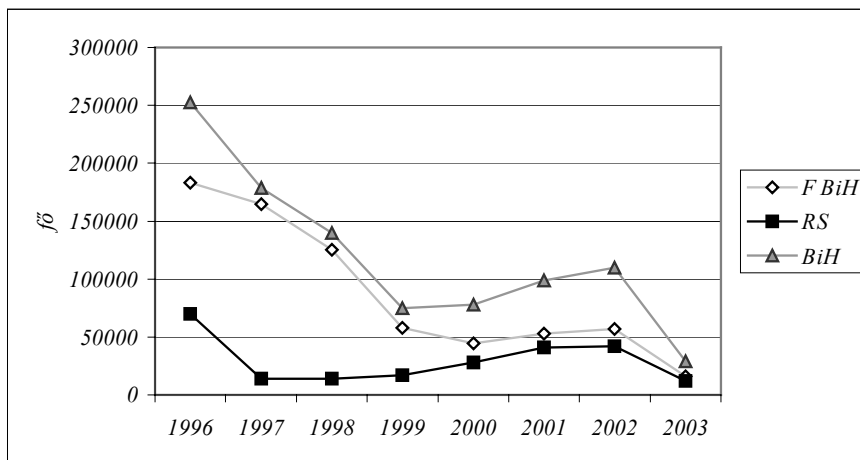
pülések mindegyike számíthat kisebbségnek, ugyanis a többségek nagy valószínűséggel már 2000-ig végbementek, másrészt pedig a multietnikus modellben nincs szó sem kisebbségi sem többségi alapról. Ezért megállapítható, hogy a kisebbségi vagy többségi visszatelepülések kategória nem „Brčko District kompatibilis” mégis a nemzetközi szakirodalom nyomán annak használatát átvesszük, az említett kételyek megfogalmazásával.

6.1. Menekültek

A menekültek célországait egész Bosznia-Hercegovinát illetően elsősorban a környező Horvátország (14%), Jugoszlávia – ma Szerbia és Montenegró államközössége (25%) – valamint Németország (28%) és Ausztria (7%) adta (zárójelben a menekültek teljes létszámához viszonyított arány az adott fogadó ország részéről). A külföldről hazatelepült menekültek legnagyobb hulláma közvetlenül a Daytoni Béke utáni három évben következett be azután, bár 2003-ban a Bosznia-Hercegovinát elhagyni kényszerülők közül még megközelítőleg 400 000 fő számított menekültnek és közülük mintegy 100 000 fő tartós megoldásra várt (állampolgárság, munkavállalási engedély stb.) a fogadó országban.

2. ábra

Menekült visszatérések Bosznia és Hercegovina területére, évenként és entitásonként 2003. 06.01. napjáig

forrás: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

Láthatjuk, hogy a külföldön élő menekültek magas száma ellenére a visszatelepülések napjainkra szinte jelentéktelen szintre csökkentek és a hangsúly egész Bosznia-Hercegovinában és így a Brčkoai Körzetben is a már hazatelepültek régi lakhelyükre költözésén illetve reintegrálódásán van.

6.2. Elköltözöttek és visszatelepülők

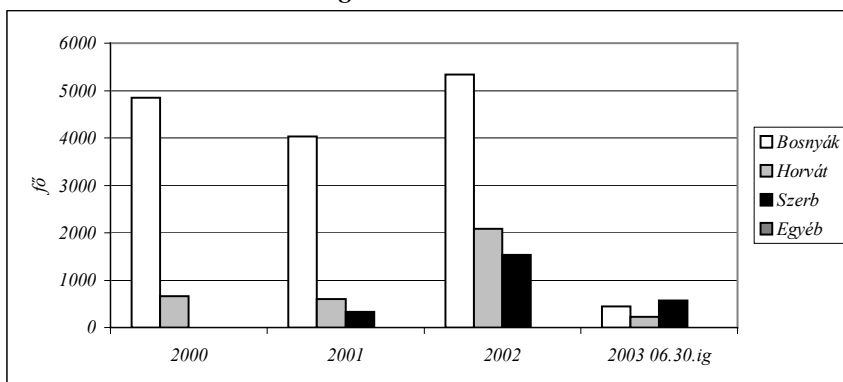
A Körzet létrehozása óta (ez előtt statisztikailag a RS-hoz számították a szerb a FBiH-hoz a föderációs résznek a visszatelepülési adatait) 20 674 fő települt vissza az egykori opstina területére. Ezzel a teljes bosznia-hercegovinai visszatelepedéseknek a körzet mintegy 2,15%-át adja, ez megegyezik a háború előtti opstina a köztársaság összlakosságához viszo-

nyuló lakossági arányával, tehát mennyiségileg nem jelent különösebb példát az opstina.

A visszatérés nemzetiségi összetételében azonban észrevehető a háború előtti állapot felé való eltolódás, ami nem mondható el sem a FBiH-ra sem a RS-ra. Bár a menekültek potenciális számától messze elmarad a 20 674 visszatelepült, mégis a muzulmán nemzetiségűek nagy visszatérési mutatója egyre inkább a háború előtti állapotokat hozza közelebb.

3. ábra

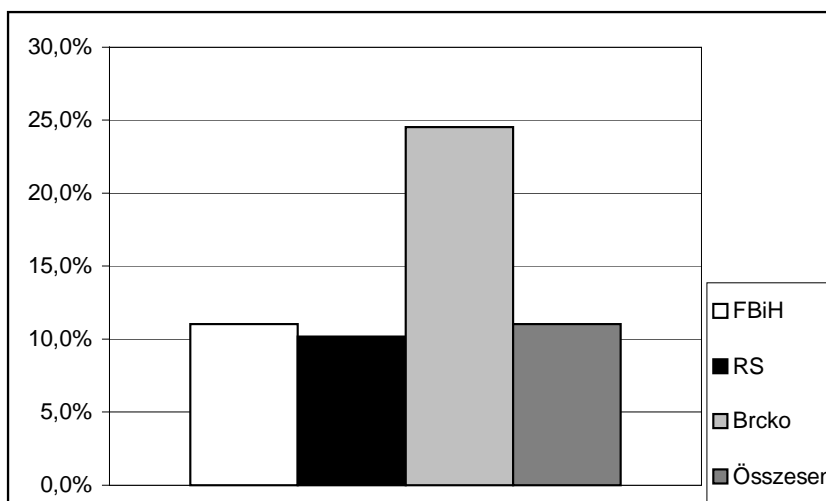
A menekült és elköltözni kényszerült személyek visszatérése évenként és nemzetiségenként a Brčko Körzetbe

forrás: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

Ezt látszik igazolni az ENSZ szakosított szervezetének (UNHCR) statisztikája is, melyből kiderül, hogy amennyiben csak a kisebbségi visszatéréseket (a korábban említett fenntartások figyelembevételével) tekintjük, a Brčkoi Körzet a többi politikai egységnél kedvezőbb eredményeket mutat fel (4. ábra). Ez, mint már korábban is utaltunk rá, csak akkor lehetséges, ha a társadalmi-gazdasági viszonyok, a jogi szabályozás, a politikai légkör és mindenek előtt a mindennapi életet leginkább érintő közigazgatás, hivatali rendszer lehetővé teszik a (személyes lét-, anyagi, kulturális, jogi, politikai...) biztonságot. Ennek egy részéről, az elméleti szabályozásról (alkotmány, jogalkotás, ellenőrzési mechanizmusok) részletesen szövegeztünk. Legalább ilyen fontosnak véljük azonban a perszonális, hétköznapi kapcsolatok szintjén történő változásokat, melyek itt nem képezték vizsgálatunk tárgyát.

4. ábra

Az összes kisebbségi visszatértek aránya az egyes területek összlakosságához viszonyítvaforrás: UNHCR

A 2000. év menekült-visszatérési impulzusvételét több eredőből is vizsgálhatjuk mint a legfontosabbat az ingatlan és bérlői jogok visszatérítéséről szóló megállapodást emelnénk ki, mely realizálása 1999 októberében vette kezdetét. 2003. július 30. napján a benyújtott kérvények 80,48%-át bírálták el a RS-ban, és 86,44%-át a FBiH-ban, néhány opstinában ez a mutató már elérte a 100%-ot, de különösen a RS egyes területei, leginkább Banja Luka és környéke, messze elmaradnak az előbb említett átlagtól.

A Brčkoi Körzet ebben a tekintetben is példaértékű lépéseket tett, ugyanis az említett időpontban az elbírált kérvények aránya itt már 92,23% volt.

6.3. Ingatlantulajdonlások, tulajdonosi struktúra helyreállítása

A Brčkoi Körzet teljes lakóingatlan állománya 1991-ben 22 123 „egységet” jelentett, ezek használóinak és tulajdonosainak (mind állami, mind magántulajdonban lévő lakóingatlanokról van szó) nemzetiségi hovatartozás szerinti megoszlása lényegében azonos volt az opstina lakosságának nemzetiségi hovatartozásával, és a leginkább hasonlított a FBiH és a RS-val való összehasonlításnál a köztársasági átlag struktúrájához. Azonban ha különválasztjuk az állami és a magántulajdonúakat már, különbségeket találunk. Egyértelműen kiténik a horvátok esetében a magántulajdon és a használt állami tulajdonú ingatlanok közötti magas aránykülönbség, ezt némileg a települési struktúra, másrészt pedig a 20. századbeli etnikai változás is magyarázza. Az előbbit támasztja alá az egyéb nemzetiségek nagyon magas állami tulajdonú lakásingatlan használata is (ők döntően Brčko város lakói közül kerültek ki).

2. táblázat

A lakóingatlan nemzetiségi megoszlása tulajdonos és használó szerint a Brčkoi opstinában 1991-ben

	összes ingatlan száma	ebből							
		muzulmán–bosnyák tulajdonos, használó	%	horvát tulajdonos, használó	%	szerb tulajdonos, használó	%	egyéb nemzeti-ségű tulajdonos, használó	%
Magántulajdonú lakóingatlanok	18 021	8 078	44,8	4 586	25,4	4 165	23,1	1 192	6,6
Állami tulajdonú lakóingatlanok	4 102	1 623	39,6	480	11,7	1 119	27,3	880	21,5
Állami és magántulajdonú lakóingatlan együtt	22 123	9 701	43,9	5 066	22,9	5 284	23,9	2 072	9,4

(forrás: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice)

A háborús cselekményekben az opstina területén ingen magas volt a megrongálódott vagy éppen megsemmisült lakóingatlanok aránya (sajnos nem létezik statisztika a megsérült ingatlanok tulajdonosainak nemzetiségi hovatartozásáról).

3. táblázat

A háborús cselekmények során megsérült lakóingatlanok aránya

Összes lakóingatlan 1991-ben	1992 és 1995 között megsérült lakóingatlanok száma				
	Sérült 20% ig	20-70% ig	70% fölötti sérülés	Összes sérült ingatlan	A sérült épületek aránya az összes lakóingatlan számhoz
22 123	1 163	12 109	2 094	15 366	69,45%

(forrás: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice)

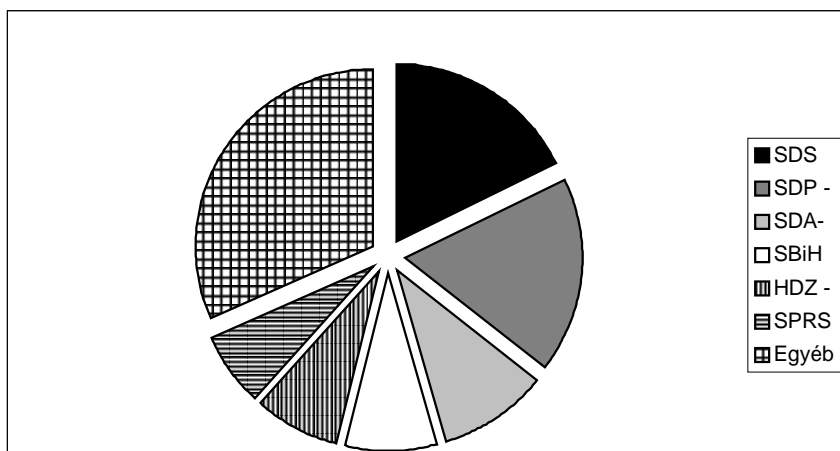
2003. június 30-ig a Körzetben 2 510 felújított épületet regisztráltak ez 16,33%-a a megrongált épületeknek, ez a mutató, bár elégtelennek tűnik, az egyik leglátványosabb Bosznia-Hercegovina területén.

7. A 2004-es helyhatósági választások

A Bosznia-Hercegovinában 2004 októberében tartott helyhatósági választásokat a Brčkoi Körzetet tekintve több szempontból is érdekesnek

tartjuk. Mint korábban említettük a körzetben most tartják az első szabad választásokat, így azt nagy várakozások előzték meg (Paddy Ashdown boszniai megbízott külön levelet írt a brčkoi választópolgároknak a demokratikus választások jelentőségéről). Hivatalos végeredmény még nem látott napvilágot, de az előzetes információk alapján levonhatunk néhány következtetést a körzettel kapcsolatban. Az opstinák közül itt volt a legmagasabb a szavazók aránya (60,9%, országos átlag: 46,8%), és a várakozásokkal ellentétben az eredmények nem hozták a szélsőségek egyértelmű előretörését. (5. ábra) Pontosabb elemzésre a végleges adatok birtokában vállalkozhatunk csak, a szavazók magas arányát és a szociáldemokrata párt (SDP – deklaráltan multietnikus gyűjtőpárt) jó szereplését azonban mindenképpen kedvező jelnek értékeljük.

5. ábra
A 2004-es helyhatósági választások előzetes, nem hivatalos eredménye a Brčkoi Körzetben

forrás: Izborna Komisija Bosna i Hercegovina <http://qry.izbori.ba/>

8. Összegzés

Az említett mutatók, tények mind tanúskodnak a brčkoi közigazgatási modell, Bosznia-Hercegovinához viszonyított látványosabb fejlődéséről, sikeresebb revitalizációjáról, a multikulturalizmus működőképességéről, azonban számos ponton még nem sikerült megtalálni a megoldást Bosznia-Hercegovinába való beilleszkedésére, kettős helyzetének hosszú távú megoldására. Ilyen hiányosságok a helyhatósági választások megtartása (ezt a hiányt a 2004. októberi választások pótolták), a nemzetközi megbízotti rendszer felszámolásának kérdése, az államszervezetbe való reintegráció módja és ideje.

Az elkövetkező évek fogják majd bebizonyítani, hogy vajon a Brčko-modell tiszavirág életű, a fekete gazdaság és „Arizona piacok” által fenntartott érdekek mentén maradt fenn, vagy példaként fog funkcionálni Bosznia-Hercegovina egésze számára. Az mindenképpen biztos, hogy Brčko jövőét Bosznia-Hercegovina jövője határozza meg, és nem fordítva.

9. Irodalom

- BABIĆ, A. et al (ed.) 1956: Enciklopedija Jugoslavije 2. kötet, Boszna i Hercegovina címszó. Leksikografski zavod FNRJ Zagreb, pp. 1-153
- BRČKO DISTRICT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA – Economical resources, legal system, benefits of investment. Brčko, 2000
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP 1997: Brčko Arbitration: Proposal for peace. ICG Bosnia Report No. 18. Sarajevo.
<http://www.crisisweb.org/home/index.cfm>
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP 1999a: Brčko: A comprehensive solution. ICG Balkans Report No. 55. Sarajevo.
<http://www.crisisweb.org/home/index.cfm>
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP 1999b: Republika Srpska – Poplacen, Brčko and Kosovo: Three Crises and Out? – ICG Balkans Report No. 62. 1999. Sarajevo,
<http://www.crisisweb.org/home/index.cfm>
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP 2002: Dalji izazov na putu povratka izbjeglica u Bosnu i Hercegovinu. ICG Balkans Report No.137. Sarajevo/Brussels,
<http://www.crisisweb.org/home/index.cfm>
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP 2003: Bosnia's Brčko: Getting in, getting on and getting out. ICG Balkans Report No. 144. Sarajevo/Brussels. <http://www.crisisweb.org/home/index.cfm>
- IZVJEŠTAJ IZ OBLASTI IZBJEGLICA I RASELJENIH OSOBA U BIH I PROVEDBE IMOVINSKIH ZAKONA-Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosna i Hercegovina, 2003. augustus.
- JUHÁSZ J. 1999: Volt egyszer egy Jugoszlávia: A délszláv állam története. Budapest
- JUHÁSZ J.–MÁRKUSZ L.–TÁLÁS P.–VALKI L. 2003: Kinek a békéje? Háború és béke a volt Jugoszláviában. Budapest
- KLEMENČIČ, M. 2000: Prostovoljne in prisilne migracije kot orodje spreminanja etnične strukture na območju držav naslednic nekdanje Jugoslavije IN:Boris Jesih: Rasprave in gradivo, 36/37, Inštitut za narodnostna vprašanja, Institut for ethnic studies. Ljubljana.
- Malcolm, N. 1995: Povijest Bosne – kratki pregled, Erasmus Gilda – Novi Liber DANI, Zagreb – Sarajevo.
- PETROVIĆ, R. 1987: Migracije u Jugoslaviji i etnički aspekt. Istraživačko izdavački centar SSO Srbije Beograd pp. 34-36.
- POPIS STANOVNIŠTVA, DOMAĆINSTAVA, STANOVA I POLJOPRIVREDNIH GAZDINSTAVA 1991-Nacionalni sastav stanovništva-rezultati za republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991.

- Statistički bilten 234. – Državni zavod za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1993. december.
- RESS, I. 2003: A bosnyák nemzettudat fejlődése. In: Ábrahám-Gereben Stekovics (szerk): Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában PPKE BTK, Piliscsaba.
- STATUTE OF THE BRČKO DISTRICT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA . Office of the High Representative, Legal Department 2000. Brčko. www.ohr.ba
- THE GENERAL FRAMEWORK AGREEMENT FOR PEACE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA. 1995, Dayton. www.ohr.ba
- ŽULJIĆ, S. (1989): Narodnosna struktura Jugoslavije i tokovi promjena Ekonomski institut-Zagreb.
- <http://www.mhrr.gov.ba/MHRRIzbjeglice.htm>
- <http://www.crpc.org.ba/new/bo/PLIP.htm>
- <http://www.crisisweb.org/home/index.cfm>
- <http://www.rzs.rs.ba/latinica.htm>
- <http://www.fzs.ba/fzsb.htm>
- <http://www.bhas.ba/index2/index.htm>
- <http://qry.izbori.ba/>